

Arbeidsdiensten, de Unie van Hand- en Geestesarbeiders, de Duitse omscholingsmethoden en de zgn. Sperrbetriebe. Bij eerst genoemde punten doet zich het ontbreken van gegevens uit Belgische bronnen sterk voelen.

Haupt heeft de verdienste, dat hij het stramien van de arbeidsinzet klaar heeft aangebracht. Hierdoor en ook door een gedetailleerd chronologisch overzicht van het Duitse bestuur in België heeft hij de taak van andere navorsers aanzienlijk verlicht. Dit proefschrift zou de Belgische instanties, die de bewaring van archieven onder hun competentie hebben, er moeten toe aanzetten ten spoedigste aan de Belgische historici de gelegenheid te geven om een aanvang te maken met de bezettingsgeschiedenis. Zo niet, dan zullen deze zich moeten beperken tot het aanvullen van de leemten in de studies van buitenlandse onderzoekers.

M. VAN DEN WIJNGAERT

J. A. A. VAN DOORN, W. J. HENDRIX, *Ontsporing van geweld. Over het Nederlands/Indisch/Indonesisch conflict* (Rotterdam: Universitaire Pers, 1970, xvii en 309 blz., f 14,90).

Dit boek heeft een merkwaardige voorgeschiedenis. Twee dienstplichtige militairen, deelnemers aan de laatste acte van Nederlands aanwezigheid als koloniale mogendheid in Indonesië, voelen, emotioneel gefascineerd door het geweld om hen heen en intellectueel geïnteresseerd in de realiteit van de 'kleine oorlog', de behoefte tot afstand nemen. Zij stellen een systematische vragenlijst op, met behulp waarvan zij de 'incidenten' waarmee zij in aanraking komen zo nauwkeurig mogelijk vastleggen.

Teruggekeerd in Nederland doen zij een poging, dit materiaal in een boek te verwerken, maar door allerlei oorzaken loopt dit op niets uit. Het project verdwijnt naar de achtergrond, en eerst de omstreden televisieuitzendingen uit de eerste helft van 1969 over door Nederlandse militairen in Indonesië begane oorlogsexcessen doen hen besluiten, het werk te voltooien.

Het doel van de thans verschenen sociologisch-historische studie is het verschijnsel van geweldaanwending en geweldsexces te analyseren en te verklaren. Begonnen wordt met een historisch overzicht van Indonesië tot 1950. Kernthema hierin is het begrip 'sociaal initiatief', dat vóór 1942 bijna geheel bij de Nederlandse groep lag.

Vervolgens komt aan de orde een analyse van de maatschappelijke belangen en belangengroepen in het historisch proces van de dekolonisatie. Goed sociologisch gedacht gaan de schrijvers op zoek naar de 'dragende groepen' van de koloniale samenleving: groepen die grote collectieve belangen hebben en over een duidelijk mandaat beschikken. Als zodanig worden aangemerkt het bestuur, het bedrijfsleven en het militaire apparaat, tesamen met de beeldende term 'koloniale troika' aangeduid. In de periode 1945-1950 is het vooral de militaire groep die gaat domineren. Het KNIL weet de KL ideologisch en technisch aan zich te assimileren. Het aldus gesterkte militaire paard wordt de koploper in het koloniaal conflict, op de voet gevolgd door de ondernemers. Het bestuurlijk paard lijkt achter de slee gebonden moeizaam mee te hinken.

Het is goed, hier enige kanttekeningen te plaatsen. De driedeling is zinnig, voor zover hiermee tot uitdrukking wordt gebracht dat in ieder van deze groepen het Nederlands/Nederlands-Indisch element domineerde en dat hiermee de voornaamste pijlers van het koloniaal bestel - van Nederlandse kant - aangeduid zijn. Bestuur en leger beschikken elk over een door het moederland verleend mandaat: het een bestuurt, het ander bewaart de orde, voor zover dat geen politietak is, en verdedigt het territorium naar buiten. Het is evenwel de vraag of hiermee ook verschillende belangengroepen zijn ontstaan.

Waar het b.v. gaat om het vaststellen van de landsbegroting representeren beiden natuurlijk verschillende belangen, evenals de beroepsuitoefening en taakopvatting van beide groepen tot een verschillende kijk op de politiek kan leiden. De essentiële belangen van beide groepen zijn evenwel dezelfde; het in stand houden van eensamenlevingsvorm waarin voor beiden plaats is. De ondernemers zijn evenmin eenvoudig in dit schema in te passen. Ook zij zijn veelal vanuit het moederland (maar van daaruit niet alleen) gemandateerd. Hun belangen zijn evenwel niet per definitie afhankelijk van het voortbestaan van Nederlands-Indië. De schrijvers stippen het zelf aan in de slotregel van hun boek: 'Immers, het Nederlandse leger vertrekt, de planters blijven.'

Begrijpelijk is, dat in gebieden waar de staat van oorlog is afgekondigd of waarin guerilla-activiteiten plaats vinden het militair-politiek element op de voorgrond treedt. Op glad ijs begeven de schrijvers zich waar zij gaan veronderstellen, dat bij de vorming en de uitvoering van het beleid de leiding aan de Indische regering ontglipte. De bewijsvoering ontbreekt hier geheel. Als zodanig kan zeker niet aangemerkt worden de dubieuze verwijzing naar van Mooks relaas over de situatie rond Soerabaja in januari 1947 (vgl. H. J. van Mook, *Indonesië, Nederland en de wereld*, 169-170 met Van Doorn en Hendrix, 80).

Op p. 66 stellen de schrijvers, dat de militaire top in het najaar van 1945 duidelijk sterk was, o.a. omdat Helfrich, de bevelhebber der strijdkrachten in het oosten (BSO), rechtstreeks contact had met de minister-president en omdat de NICA (Netherlands Indies Civil Administration) op Java, Madoera en Sumatra onder leiding van generaal van Straten stond. Schermerhorn was evenwel niet alleen minister-president, doch tevens minister voor de algemene oorlogvoering van het koninkrijk. In die laatste hoedanigheid had Helfrich uiteraard rechtstreeks contact met hem. Wat de NICA betreft, de hoogste chef van deze organisatie was de luitenant gouverneur-generaal (vgl. C. E. L. Helfrich, *Memoires*, Amsterdam en Brussel, 1950, II, 281, 288, en *Nederlands Staatsblad*, 1945, F. 287).

Hoofdstuk III en IV handelen over de werking van het militair apparaat. De stelling, dat een leger te velde het resultaat is van een sociaal proces waarin factoren als de geschiedenis van de onderdelen (de inbreng) en de aard van het strijdtoneel meespelen, brengt de auteurs tot een analyse van de samenstellende delen van het Nederlands/Nederlands-Indische leger en van de Indonesische strijdkrachten. Doordat de laatsten, ten gevolge van hun onvermogen om aan de moderne eisen van legerorganisatie en -uitrusting te voldoen, hun toevlucht moeten zoeken in een guerilla-tactiek worden de Nederlanders tot het voeren van een contra-guerilla gedwongen. Oude KNIL-ervaringen uit Atjeh én de ervaringen van de geallieerden uit de Tweede Wereldoorlog leiden tot de aanvaarding van het commando-concept in een aantal variëteiten, waaronder het Korps Speciale Troepen en tot het op grote schaal gebruik maken van inlichtingendiensten. In deze eenheden vinden de 'hardste' militairen een plaats die, gedreven door de ambities van de KNIL-ofBcieren, beschikkend over een te grote zelfstandigheid en staande voor een te zware opgave, haast voorbestemd zijn om over de schreef te gaan. Hiermee is, uiteraard zeer summier, geschetst waar het de schrijvers om gaat. Het voorkomen van excessen moet verklaard worden vanuit de sociale structuren die excessief gedrag oproepen, niet vanuit de psychische gesteldheid van afzonderlijke individuen.

Het geweld en de ontsporing daarvan, het exces, staan centraal in dit boek. De auteurs gaan er van uit, dat militair geweld per definitie genormeerd is. Zij verklaren dat het grensgebied tussen genormeerd militair geweld en exces bestaat uit een puntenwolk - van punten waar geweld in geweldexces omslaat en de moeizame regulering van de militaire actie instort - en beloven, daarop in te zullen gaan (p. 172).

Dat gebeurt evenwel niet, en zo blijft de lezer in het onzekere verkeren waar het gaat over de vraag, waar deze grens nu lag in de specifieke historische situatie van het conflict in Indonesië. Aangezien de schrijvers zelf diverse oorlogshandelingen zonder aarzelen in de ene of in de andere categorie onderbrengen moeten wij aannemen, dat de beslissing daarover bij henzelf ligt. In dat geval blijkt het kernthema (en de praemisse) van dit boek eerder op het terrein van de ethiek of psychologie dan op dat van de sociologie te liggen.

In verband hiermee moet nog een beperking genoemd worden waaraan het boek onderhevig is. De gegevens waar het voornamelijk op berust (en waar wij slechts fragmenten van te zien krijgen) zijn destijds verzameld door soldaten die slechts een gedeelte van de motieven die tot een bepaald handelen geleid hebben, konden achterhalen. Zij namen waar en noteerden wat er gebeurde, doch moesten waarschijnlijk gissen naar het waarom. Indien de beoordeling van een daad mede afhankelijk is van intentie en functie, wordt het zodoende al heel moeilijk, om door te dringen in het duistere grensgebied tussen oorlogsdad en misdaad. Dat er daden van zinloos en grof militair-politiek geweld zijn voorgekomen in Indonesië wil ik van de ooggetuigen Van Doorn en Hendrix aannemen; in welke mate en op welke schaal dit heeft plaatsgevonden is in hun boek niet aangetoond. De verdienste van de auteurs ligt m.i. hierin, dat zij op knappe wijze de structuur van de geweldsaanwending hebben doorgelicht.

Sociologie en geschiedenis hebben veel raakvlakken, en kennis nemen van eikaars methoden en resultaten strekt beiden tot voordeel. Dat gaat zeker ook op voor dit interessante, maar voor de historicus in vele opzichten onbevredigende boek. Het vraagt om een nadere behandeling van onze recente koloniale geschiedenis, waartoe de onlangs verruimde mogelijkheid tot raadpleging van de archieven uit de jaren 1945-1950 de weg heeft vrijgemaakt.

P. J. DROOGLEVER

L. G. M. JAQUET; C. L. PATON; J. L. HELDRING; P. R. BAEHR; G. VAN BENTHEM VAN DEN BERGH en E. H. VAN DEN BEUGEL, *Nederlands buitenlands beleid, aspecten en achtergronden*. Jaargang XXIV (1970) i, van de *Internationale Spectator*; ook als afzonderlijke uitgave in de handel; 75 blz.

J. C. BOOGMAN; M. BOS; H. W. VON DER DUNK; P. J. G. KAPTEVN; L. METZEMAECKERS; J. PRINS; W. H. DE SAVORNIN LOHMAN; A. W. QUINT; J. J. SCHOKKING (ed.); J. C. VAN BROEKHUIZEN; J. A. VAN LITH; M. F. F. A. DE NERÉE TOT BABBERICH; W. VERKADE; L. WECKE en A. H. M. WIJFFELS, *Nederland, Europa en de wereld. Ons buitenlands beleid in discussie* (Meppel: J. A. Boon, 1970; 232 blz., f 14,50).

In 1967 heeft prof. mr. J. J. Schokking, oud-secretaris-generaal van het Nederlandsche Genootschap voor Buitenlandse Zaken, een twintigtal deskundigen op het gebied van de buitenlandse politiek bijeengebracht met het doel zich in gespreksgroepen gezamenlijk rekenschap te geven van de plaats van Nederland in Europa en de wereld. Bezinning op de Nederlandse buitenlandse politiek is noodzakelijk, omdat men in Nederland - aldus de initiator - het 'verlies aan prestige, geleden doordat de neutraliteit en de heerschappij over Indonesië teloor zijn gegaan, slechts ten dele verwerkt heeft', terwijl men zich bovendien geen scherp beeld heeft gevormd van de functie, die Nederland in de 'Koude Oorlog' heeft vervuld. De wanordelijkheid in de opinies vermindert de besluitkracht en kan ertoe leiden, 'dat gelegenheden om kracht bij te zetten aan wensen, die in het Nederlandse milieu